

«جوان» ابعاد و الزامات قانون جرائم رایانه‌ای را بررسی می‌کند

کاربران فضای مجازی سازمان «حمایت مصرف‌کننده خاص» می‌خواهند

نقاط قوت و ضعف پیش‌نویس لایحه جرائم رایانه‌ای

یادداشت بهداد عباسی*

پیش‌نویس لایحه قانون جرائم رایانه‌ای که در ۴۶ ماده تهیه و به تازگی از سوی قوه قضائیه منتشر شده است، از جهاتی لایحه مناسبی است. مهم‌ترین نکته که برای اصلاح قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ احساس نیاز شده به علت خصایص سایبر است که به سرعت در حال رشد و تکنولوژی مداوم در حال تغییر است. از آنجا که قانون سال ۱۳۸۸ با کمیوهای روبه‌رو بود، در صدد تکمیل و اصلاح این قانون برآمدند و این نکته قوت است.

در ۶۴ ماده پیش‌نویس قانون جرائم رایانه‌ای تلاش شده است با تعاریف عناوین و اصطلاحات بر شفافیت قانون تأکید شود و کمک کند قانسون از آنجا که کاربرد همگانی دارد، شفاف‌تر و مشخص‌تر شود و مرز بین حق و تکلیف را مشخص کند، بنابراین از این حیث لایحه قانون جرائم رایانه‌ای در صدد تعریف مناسب و شفافیت برآمده است که می‌توان آن را به فال نیک گرفت و از آن به عنوان نقطه قوت لایحه یاد کرد.

در عین حال پیش‌نویس لایحه قانون جرائم رایانه‌ای از یکسری ضعف‌هایی برخوردار است. یکی از آن ضعف‌ها که می‌تواند در ادامه فرایند قانونگذاری اصلاح شود و بهبود یابد، این است که شفافیت‌ها و مرزهای مشخص شده هنوز کافی نیست. حسب تجربه و حسب قانون حاکم، هنوز با کمیوهای و خلاهایی روبه‌رو هستیم که در این لایحه آن کمیوها به طور کامل برطرف نشده است. به عنوان نمونه بخش حریم خصوصی که نیاز به حمایت‌های بیشتر قانونی دارد، در این لایحه باز مورد غفلت واقع شده است و بیش از اینها نیاز به حمایت و قوانین کار و کارآمد دارد که این لایحه این کمیوها را برطرف نکرده است. این لایحه دربرابر کمیوهای قانونی که وجود دارد گرچه به اشارت مباحثی را مطرح کرده ولی ضعیف است. مثلاً در ماده ۵۲ اشارت‌ها به هوش مصنوعی و هوشمندی شده اما به شدت ضعیف است یا در ماده ۵۳ به مسئولیت مدیران بلتفرم‌ها به صورت ناقص اشاره شده است اما مشکلاتی متلاپی که در محاکم و دادسراها با آنها روبه‌رو هستیم، این کمیوها همچنان پابرجاست و نتوانسته است کمیوهای این بخش‌ها را رفع کند. به نظر می‌رسد اگر این لایحه هم تصویب شود، باز آن کمیوها و احیاناً سردرگمی‌هایی که در رویه عملی شاهد هستیم،

مر ترفع نخواهد شد و نتواند با پیشنهاد قانونی به طور مناسب تعیین تکلیف کند. یکی از خصایص حوزه فناوری اطلاعات و سایبر پیش‌رو بودن تغییرات و تحولات و ورود تکنولوژی و فرهنگ جدید و ابزارها و نرم‌افزارهایی است که به سرعت در حال پیشرفت است. در لایحه جدید این مهم مورد غفلت واقع شده و به تکنولوژی‌های جدید پرداخته نشده یا به شدت گذرا و غیرکارآمد به آنها اشاره شده است.

حوزه دارای‌های دیجیتال و کریپتو کارنسی، فین‌تک و هوش مصنوعی به شدت در حال گسترش است و این بخش‌ها و فناوری‌های نوین به قانونگذاری نیاز دارد و در این لایحه جدید به صورت کافی به این موارد پرداخته نشده است.

یکی دیگر از نقاط ضعف پیش‌نویس لایحه قوانین رایانه‌ای مباحث ساختاری است. در این پیش‌نویس، کارگروه سالم‌سازی رایانه‌ای پیشنهاد شده است، اما سازوکار آن مشخص نیست. در لایحه قانونی یکی از وظایف کارگروه سالم‌سازی رایانه‌ای صدور مجوزها، نرخ‌گذاری و اینگونه مباحث است که از جهت ساختاری می‌تواند ساختار جدیدی ایجاد کند، نخست اینکه این با قوانین بالادستی که در صدد کوچک‌کردن دولت و حاکمیت است در تعارض و متناقض است. دوم اینکه تکالیف به صورت مشخص بیان نشده است. از جهت نیروی انسانی هم از آنجا که سیاستگذاری‌های کلان کشور در صدد کاهش تصدی‌گری دولت است، عملاً یک ساختار فریه جدیدی ایجاد می‌کند که کارآمدی و منابع آن می‌تواند پرسش و چالش ایجاد کند و از همه مهم‌تر اینکه حوسره فاوا هم اکنون از تکثر مزایع تصمیم‌گیر و نهادهای ذی‌مدخل در رنج است و ساختار جدیدی ایجاد می‌کند. این ساختار جدید در کنار نهادها و سازمان‌های متعدد پیشین، ضمن اینکه هزینه‌های زیادی را بر بودجه کشور تحمیل می‌کند، از آنجا که کارآمدی و اهداف آن مشخص نیست، از این حیث می‌تواند به عنوان یک نقطه ضعف بزرگ این لایحه مطرح باشد.

در کنار مشکلات ساختاری که این لایحه با آن دست‌وپنجه نرم می‌کند، از سوی دیگر تکلیف‌های جدیدی را بر کارگروه تعامل‌پذیری دولت الکترونیک ایجاد می‌کند که این نیز خود محل پرسش و چالش است.

جرائم اقدام‌های لازم را انجام نداد، یکسری تهدیدات متوجه بلتفرم‌ها شود.

این کارشناس تصریح می‌کند: باید توجه کرد مسئله سیاستگذاری حقوقی آن در مواجهه با بلتفرم‌های محتوایی باید سیاستگذاری خاص باشد، چون ابعاد بلتفرم‌های محتوایی چندگانه است، یعنی دارای ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، فنی و اجتماعی است. از آنجا که عموم محتواها به صورت تعاملی از سوی کاربران تولید می‌شود، نظارت دشوار است. اگر میزری سفت و سختی از ابعاد سیاسی و اجتماعی دیده شود، باعث مهاجرت کاربران از سکوهای داخلی می‌شود که خود عواقب اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بدی در بر دارد و آنها، یعنی کاربران به سمت بلتفرم‌های خارجی می‌روند. وی می‌گوید: هم اکنون هزینه‌ای که ترافیک بین‌الملل بر ما تحمیل می‌کند، هزینه عجیب و غریبی است. این در حالی است که باید تلاش کنیم ترافیک

مسئله سیاستگذاری حقوقی در مواجهه با بلتفرم‌های محتوایی باید سیاستگذاری خاص باشد، چون ابعاد بلتفرم‌های محتوایی چندگانه است، یعنی دارای ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، فنی و اجتماعی است. از آنجا که عموم محتواها به صورت تعاملی از سوی کاربران تولید می‌شود، نظارت دشوار است. اگر میزری سفت و سختی از ابعاد سیاسی و اجتماعی دیده شود، باعث مهاجرت کاربران از سکوهای داخلی می‌شود

داخلی شود و وقتی ترافیک داخلی باشد، صرفه‌جویی زیاد اقتصادی در بر دارد و کاربران رغبت پیدا می‌کنند در بلتفرم‌های داخلی فعالیت کنند و این با قانونگذاری درست میسر می‌شود. مشاور حقوقی سازمان نصر تهران تصریح می‌کند: در زمینه حقوق کاربران هم می‌توان گفت که باید تکالیف آنها مشخص شود، البته در قانون تجارت الکترونیک به حقوق مصرف‌کننده اشاره شده است، مثلاً در مواد ۲۹ تا ۴۹ ذیل عنوان حمایت از حقوق مصرف‌کننده ضوابطی برای مصرف‌کنندگان و وجوه الکترونیکی را ساماندهی کرده است و قانونگذار از مصرف‌کننده نهایی خرید (کاربر) حمایت می‌کند که البته این حمایت قانونی در زمان خود بسیار مطلوب بوده است. وی می‌افزاید: در قانون تجارت الکترونیک قانونگذار مباحثی را برای تبلیغات مشخص کرده و این سواد در زمینه انتشار محتوای تبلیغاتی در فضای مجازی و بستر

مالکیت کاربران را نسبت به اکانته‌شان که در بلتفرم‌ها ایجاد می‌کنند، نتوانسته‌ایم. به درستی مشخص کنیم. به عنوان مثال در بلتفرم‌هایی که کاربر محتوایی را در آن منتشر کرده، ممکن است محتوایی از دید بلتفرم خلاف قوانین اعلام شده باشد و آن محتوا مطابق قوانین بلتفرم نباشد، در این صورت بلتفرم نباید همه دسترسی‌های کاربر را مسدود کند، ولی این کار را انجام می‌دهد و کاربر به اطلاعات و حساب‌های خود دسترسی پیدا نمی‌کند

الکترونیکی، مواد خوبی است اما اینکه تا چه حد اثر بخشی داشته و چقدر قوه قضائیه با آن آشناست و چقدر کنترل می‌شود و چه میزان مورد انتظار بوده، هنوز مشخص نشده است. نعیوم‌فا تصریح می‌کند: قانون تجارت الکترونیک بحث حمایت از حریم خصوصی افراد را ذیل فصل حفاظت آورده و اعلام کرده است بلتفرم حق ندارد هر داده‌ای را از کاربر دریافت کند و یکسری قواعدی را مشخص کرده و دارای ضمانت اجرایی کیفری است و این مسئله اگر نقض شود، کیفری مجازات می‌شود، بعد از آن ردهایی نمی‌بینیم و این نامه‌هایی که باید در این زمینه به تصویب برسد، هنوز تصویب نشده، بنابراین حقوق و تکالیف کاربران در تئوری و عمل بلا تکلیف است.

وی ادامه می‌دهد: مالکیت کاربران را نسبت به اکانته‌شان که در بلتفرم‌ها ایجاد می‌کنند، نتوانسته‌ایم ماهیت‌شان را به درستی مشخص کنیم. به عنوان مثال در بلتفرم‌هایی که کاربر محتوایی را در آن منتشر کرده، ممکن است محتوایی از دید بلتفرم خلاف قوانین اعلام شده باشد و آن محتوا مطابق قوانین بلتفرم نباشد، در این صورت بلتفرم نباید همه دسترسی‌های کاربر را مسدود کند، ولی این کار را انجام می‌دهد و کاربر به اطلاعات و حساب‌های خود دسترسی پیدا نمی‌کند و این نوع مسدودسازی‌های یک‌طرفه ناقص حقوق کاربر است و به درستی در این زمینه‌ها هم قوانین و ضوابط نداریم و باید حمایت برای کاربر حقوق و قوانینی را پیش‌بینی و مشخص کند و نباید بلتفرم بعد از توسعه هر گونه که خواست با کاربران رفتار و به جای حذف محتوا، کل اکانت و اطلاعات آنها را مسدودسازی کند یا اینکه کاربر حق دارد وقتی محتوایی را در بلتفرم اجتماعی بارگذاری می‌کند، آن را تغییر دهد یا حذف کند و اگر بلتفرم در این باره استکفان کند، هیچ ضابطه مشخصی وجود ندارد تا کاربر حقوق خود را پیگیری کند. وی ادامه می‌دهد: از سوی دیگر نهاد رگولاتور مدعی‌العموم هم نداریم تا وقتی حقوق کاربر نقض شود، ورود کند. اکنون مشخص نیست بالاخره رگولاتور چه نهادی است.

به عنوان مثال وقتی نسبتی اطلاعات و داده‌های کاربران را اثر هک (مانند آنچه در هک اسنپ‌فود اتفاق افتاد) رخ می‌دهد، هیچ نهادی نیست حقوق آنها را پیگیری کند، چون کاربران هم نسبت به حقوق فردی خود پیگیری نیستند. به عبارتی در بحث محتوا که اطلاعات را محافظت نکرده و لو رفته به تنهایی شکایت کند، در اینجا باید یک نهاد ثالث به عنوان مدعی‌العموم حافظ حقوق کاربران باشد و از آنها دفاع و با بلتفرم‌ها برخورد کند که ما چنین چیزی را در قوانین نداریم. این کارشناس تصریح می‌کند: ضوابط تکالیف و حقوقی که می‌توان برای کاربران متصور بود، در یک کاربر غیر حرفه‌ای و مصرف‌کننده یا حرفه‌ای‌ها متفاوت است. باید این دسته از موارد همه در اسناد و الزامات مرکز ملی فضای مجازی دیده شود. نعیوم‌فا خاطر نشان می‌کند: نکته آخر اینکه اگر بحث انحصار گرای به کاربران تحمیل شود، قانونگذار باید پیش‌بینی‌هایی انجام دهد.

کسب‌وکاری که غالب است، قواعدی را اجرا می‌کند که کار دیگر بلتفرم‌ها را محدود می‌کند یا کاربری وابسته به یک بلتفرم می‌شود و محدودیت‌های یک‌طرفه ایجاد می‌کند، باید در هر مصوبه‌ای که به تصویب برسد، این موارد و کمیوهای قانونی دیده شود.

وی می‌گوید: به نظر می‌رسد همانطور که در فضای اقتصادی شورای رقابت داریم یا در حمایت از مصرف‌کنندگان، سازمان متخصص حمایتی از این قشر داریم، باید در بلتفرم‌های فضای مجازی نیز چنین حمایت‌هایی از کاربران باشد. این کارشناس تأکید می‌کند: مرکز ملی فضای مجازی در برخی حوزه‌ها ورود می‌کند که محل ابهام است، چون این موارد خارج از سیاستگذاری و تدوین ابلاغ و الزامات است، به عبارتی این مرکز به جای سیاستگذاری به اجرا ورود می‌کند و وارد جزئیات می‌شود که صحیح نیست و بهتر است در همان جایگاه سیاستگذاری بماند. موضوع دیگر بحث جایگاه مصوبات شورا است که ضمانت اجرایی ندارد، به نظر باید بعد از ابلاغ سیاست‌ها و الزامات، مجلس قوانین متناسب با آن سیاست‌ها و الزامات را به تصویب برساند و بعد هم باید بحث ضمانت اجرایی آن انجام شود.

نعیوم‌فا ادامه می‌دهد: مثلاً یوتیوب هر محتوایی را که ناقص کیپی‌رایت باشد، اجازه انتشار نمی‌دهد و اگر محتوایی با الگوهایی که در درون سامانه وجود دارد، مطابقت نکند، شناسایی می‌کند و اجازه بارگذاری نمی‌دهد. بلتفرم‌ها هم باید چنین ابزارهایی داشته باشند تا اگر جرم اتفاق افتاد و حقوق خصوصی افراد را تحت تأثیر قرار داد، مقابله کنند. یک راه دیگر نیز این است که کاربران تخلفات را گزارش دهند.

وی می‌افزاید: به عبارتی باید بلتفرم‌ها ابزارهایی برای مقابله با جرائم داشته باشند، بعد اگر بلتفرمی این ابزارها را برای پیشگیری از وقوع جرم فراهم و اقدامی نکرد یا بعد از رخ دادن